

ВИНА І НОРМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

УДК: 343.2

Р. В. ВЕРЕША

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор Академії адвокатури України*

Аналіз визначення поняття вини у доктрині кримінального права, її основних характеристик дає чітке уявлення про значення вини у кримінальному праві. Особливе значення вина має при встановленні співвідношення вини і кримінальної відповідальності як одного з основоположних інститутів кримінального права. Це підкреслює особливе значення інституту вини як для кримінального права, так і для кримінального законодавства у цілому.

Питання вини в контексті її співвідношення, взаємозв'язку та впливу на норми Загальної частини КК України досліджували такі вчені, як В. І. Борисов, П. А. Воробей, С. В. Гончаренко, П. С. Дагель, О. М. Костенко, А. Г. Кригер, Б. С. Утевський та інші відомі вчені.

Як зазначає О. В. Гребенюк, проблема вини, що нерозривно пов'язана із злочином і відповідальністю, буде мати важливе значення до тих пір, доки будуть вчинюватися злочини і зберігається кримінальне право. І саме розуміння вини як певного психічного ставлення особи до вчинюваного нею діяння, тобто розуміння її з точки зору психологічної теорії дає можливість більш чітко зрозуміти і ознаки злочину.

В цілому вина суб'єкта як психологічне явище обумовлює вчинюваний ним злочин і є відображенням об'єктивних умов, які впливають на особу, самої особи, її соціальної позиції, яка сформувалася під впливом оточуючого середовища – це дозволяє зрозуміти причини появи винуватого психічного ставлення особи до певних діянь. Крім того, змістом

У статті розглядаються особливості зв'язку вини і норм Загальної частини КК України. Визначені основні аспекти взаємодії вини і таких інститутів Загальної частини КК України, зокрема, як: кримінальна відповідальність, покарання, стадії вчинення злочину, співучасть, звільнення від кримінальної відповідальності, судимість.

Ключові слова: *вина, умисел, необережність, психічне ставлення, форма вини, ступінь вини, інкримінування.*

GUILT AND THE NORMS OF THE GENERAL PART
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Veresha R. V.

Received: 9 Feb 2016.

вини є психічне відображення у свідомості особи об'єктивних ознак ситуації і вчиненого діяння на різних стадіях вчинення злочину: до вчинення злочину – як уявлення про факти, які є чи можуть бути; під час вчинення злочину – як відображення об'єктивних ознак вчиненого діяння; після вчинення злочину, так би мовити «за межами вини» – відображення суб'єктивних ознак вчиненого продовжується і перетворюється на їх оцінку суб'єктом.

Більшість дослідників, що присвятили свої праці визначенню елементів складу злочину, вини як ознаки злочину вважають, що сутність вини полягає у констатації того, що вона як складова суб'єктивної сторони злочинного діяння, одночасно є цілісною характеристикою злочину у всіх його причетних до відповідальності ознаках, оскільки, по-перше, її змістом є відображення об'єктивних ознак злочинного діяння, по-друге, вона є за своєю сутністю планом (психологічною причиною) злочину, а, по-третє, включає у себе попередню оцінку суспільної небезпечності злочинного діяння, а також знання цієї оцінки винуватою особою. При цьому вина не отожднюється із злочинним діянням, як і будь-яке відображення не тотожне своєму суб'єкту.

Взагалі в частині співвідношення вини і Загальної частини КК України, ми погоджуємося із думкою, що вина є цілісною і достатньою для визначення характеру і ступеню відповідальності характеристикою злочину, яка розкриває всі важливі сторони вчиненого діяння, у тому числі і ті, що виходять за межі фактичного вчинення злочину (зокрема, це стосується замаху на злочин або готування до нього). Крім того, вина не лише розкриває зв'язок між зовнішньою і внутрішньою стороною злочинного діяння. Але і визначає соціальну природу злочину, перетворюючи його на елемент соціальної реальності, у факт спілкування між людьми, обумовлює його включення у сферу суспільних відносин.

Виходячи із положень кримінального законодавства, діяння для кваліфікації його як злочину повинно бути винуватим. Ми вважаємо вірною точку зору, що лише винувата діяльність утворює поняття діяння, яке не лише заборонене кримінальним законом під страхом покарання, але і визнається злочином у розумінні ст. 11 КК України [1, 8]. Юридичне значення того чи іншого суб'єктивного ставлення особи до різних елементів конкретного складу злочину визначається соціально-психологічною сутністю поведінки суб'єкта, але у юридичній кваліфікації вирішальну роль відіграють все ж таки правові положення.

У кримінальному праві саме вина є визначальним фактором кримінальної відповідальності, на чому і базується призначення справедливого покарання. У такому значенні вина є передумовою застосування не лише норм Особливої частини КК України, але і переважної більшості інститутів Загальної частини кримінального законодавства України. До таких інститутів належать попередня злочинна діяльність, тобто готування або замах на злочин, співучасть у злочині, добровільна відмова від вчинення злочину, обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності тощо.

Видається, що для визначення зв'язку вини із Загальною частиною КК України, її впливу на інститути, категорії, поняття Загальної частини КК України, потрібно визначити зв'язок вини і основоположних категорій кримінального права. Серед основоположних інститутів кримінального права, якими є кримінальна відповідальність, злочин та покарання, кримінальна відповідальність є так би мовити об'єднуючою ланкою між злочином і покаранням: за вчинення злочину особа притягається до кримінальної відповідальності, основною формою реалізації якої є покарання. Так чи інакше усі інші інститути, категорії та поняття кримінального законодавства та кримінального права пов'язані саме із вказаними трьома інститутами. Зокрема, у ч. 2

ст. 1 КК України зазначається, що для здійснення свого завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

На наш погляд, це означає, що вплив, який має вина на кримінальну відповідальність, їх взаємозв'язок та взаємозалежність не може не впливати і на інші інститути, зазначені у Загальній частині Кримінального кодексу України. У цілому зв'язок і співвідношення вини та кримінальної відповідальності були нами визначені у попередньому підрозділі, тому лише у загальних рисах вкажемо це.

У першу чергу, потрібно визначити зв'язок вини та злочину у кримінальному праві. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України, злочин є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Згідно із теорією кримінального права, а також виходячи із положення ч. 2 ст. 1 КК України, дії особи, яка може бути суб'єктом злочину, можуть розцінюватися як злочин лише у тому випадку, якщо вони являють собою склад конкретного злочину, передбаченого чинним кримінальним законом. Тобто, злочин є сукупністю чотирьох обов'язкових елементів, які утворюють його склад.

Взагалі у науці кримінального права існує думка, що склад злочину – це сукупність встановлених законом ознак, які визначають діяння як злочині. При цьому, найбільш точне визначення поняття складу злочину запропонувала Н.Ф. Кузнецова, яка зазначала, що ним є сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, які утворюють внутрішній зміст суспільно небезпечного діяння, яке визнається кримінально-правовою нормою злочинним [2, 164].

Склад злочину ще називають юридичним (формальним) визначенням конкретного злочину, оскільки саме завдяки визначенню юридично (прямо чи опосередковано) елементів складу злочину встановлюється подія злочину. І, підходячи з іншого

боку, лише наявність усіх об'єктивних та суб'єктивних ознак визначають певне діяння як злочин.

Відомо, що склад злочину включає в себе чотири елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Лише за умови встановлення у діяннях особи, яка може бути суб'єктом злочину, усіх елементів складу злочину, суд може вважати, що ця особа є суб'єктом злочину, який вчинив суспільно небезпечне діяння, яке передбачене КК України і тягне за собою кримінальну відповідальність.

Саме встановлення у діях особи складу злочину є підставою кримінальної відповідальності як вже вказувалося нами вище (ст. 2 КК України). Вина є обов'язковою ознакою, сутністю суб'єктивної сторони складу злочину, а, отже, необхідною ознакою для встановлення події злочину і притягнення особи до кримінальної відповідальності. Таким чином, саме у обов'язковості встановлення вини особи для кваліфікації діяння як злочину і притягнення суб'єкта злочину до кримінальної відповідальності полягає зв'язок вини і одного із інститутів загальної частини кримінального закону – кримінальної відповідальності. Вина, поряд із іншими елементами складу злочину, впливає на кваліфікацію злочину і призначення справедливого покарання за вчинений злочин.

Як правило, у доктрині кримінального права існує думка з приводу того, що оскільки вина є однією з обов'язкових ознак складу злочину, вона посідає серед його елементів особливе місце. З цього приводу зазначається, що доки не встановлені ознаки, що характеризують об'єкт, об'єктивну сторону і суб'єкт злочину, сама постановка питання про вину є безпредметною. Тому А.А. Піонтковський вважав, що встановлення вини є завершальним етапом встановлення складу злочину. Крім того, як зазначалось вище, об'єктивні ознаки складу злочину можуть впливати на відповідальність суб'єкта, але лише у тій мірі, у якій

вони охоплюються його виною. Також відмітимо, що саме із наявністю і установленням вини особи пов'язується її засудження, осуд злочину і злочинця, що знаходить своє відображення у кримінальній відповідальності і, як наслідок, у визначенні виду і розміру покарання.

Співвідношення вини і складу злочину проявляється також і у залежності вини, зокрема її змісту та форми, від об'єктивних ознак складу злочину і конструкції складу у цілому. Конструкція складу злочину, обсяг і характер ознак складу злочину, що визначають об'єкт та об'єктивну сторону злочину, обумовлюють зміст ознак суб'єктивної сторони складу злочину, що впливають на кваліфікацію злочину; обсяг цих ознак суб'єктивної сторони складу злочину; у значній мірі обумовлюють форму вини, при якій можливе здійснення конкретних складів злочинів.

Зв'язок вини із іншими інститутами Загальної частини КК України впливає із їх змісту, а також із змісту і значення характеристик вини (форми, змісту, обсягу, ступеню). Встановлення цих характеристик при кваліфікації кожного із суспільно небезпечних діянь впливає як правило і на віднесення самого злочину до тієї чи іншої категорії, а також на призначення покарання або застосування інших засобів кримінально-правового впливу, передбачених чинним кримінальним законодавством України.

Зокрема, форми вини мають прямий вплив на диференціацію кримінальної відповідальності. Це відбувається шляхом: встановлення виду та розміру покарання за вчинення умисних та необережних злочинів; віднесення злочинів до різних категорій у залежності від форм вини; встановлення особливої відповідальності за злочини із складною виною.

Очевидно, що диференціація кримінальної відповідальності за умисні і необережні злочини виявляється, в першу чергу, у встановленні різних видів та розмірів

покарання. Але це питання більшою мірою належить до співставлення вини і Особливої частини КК України і знаходить свій вираз у санкції статті, яка передбачає відповідальність за конкретний злочин.

Спочатку диференціація кримінальної відповідальності за необережні і умисні злочини виявляється у поділі злочинів на різні категорії, що закріплено у ст. 12 КК України. Хоча, виходячи із змісту даної статті, ступінь тяжкості злочину пов'язується із покаранням, яке може бути призначене за цей злочин. Але вид та розмір покарання залежить від ступеню і форми вини, як було вже нами вказано вище, тому ми вважаємо, що опосередковано у основі класифікації злочинів за ступенем тяжкості знаходиться вина особи. А вже у залежності від того, до якої категорії належить вчинений особою злочин, законом встановлені різні правила індивідуалізації кримінальної відповідальності при призначенні покарання, звільненні від відбування покарання і від відповідальності.

На думку С. В. Склярова, встановлення віку кримінальної відповідальності також є засобом диференціації відповідальності за злочини у залежності від форми вини, оскільки знижений вік кримінальної відповідальності встановлюється лише за умисні злочини (у ч. 2 ст. 22 КК України) [3, 322]. Стосовно віку, з якого настає відповідальність за необережні злочини, то тут віком кримінальної відповідальності є 16 років.

Про диференціацію кримінальної відповідальності в залежності від форми і ступеню вини свідчить і наявність у кримінальному законодавстві інституту стадій вчинення злочину. Так, до відповідальності за готування (ст. 14 КК) або замах на злочин (ст. 15 КК) може притягатися особа лише за умисні злочини, причому у ч. 1 ст. 15 наголошується саме на вчиненні діянь з прямим умислом. Це означає, що існують особливі правила призначення покарання за незакінчений злочин, що передбачене у ч.ч. 1–3 ст. 68 КК України, враховуючи і ступінь та форму вини.

Інститут співучасті у кримінальному праві також залежить від форми вини [4, 42]. Відповідно до положень ст. 26 КК України, співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Отже, вчинення злочину у співучасті можливе лише при умисній формі вини. Як наслідок, вина впливає і на призначення покарання за злочини вчинені у співучасті (ч. 4 ст. 68 КК України).

Диференціація кримінальної відповідальності у залежності від форми вини вчиненого злочину виявляється також у існуванні інституту рецидиву злочину (ст. 34 КК України): рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Отже, при вчиненні необережних злочинів рецидиву бути не може.

Ступінь вини знаходиться у основі інституту звільнення від кримінальної відповідальності. У статтях 45–48 КК України зазначається, що особа може звільнитися від кримінальної відповідальності у зв'язку із вказаними у цих статтях обставинами, якщо вона вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості.

У цілому можна сказати, що форма вини впливає на характер і ступінь суспільної небезпечності злочину. Зокрема, О. В. Стрілець вважає, що ступінь суспільної небезпечності злочину визначається обставинами вчиненого діяння, зокрема, ступенем здійснення злочинного наміру, розміром і тяжкістю наслідків тощо, а правильна оцінка характеру і ступеню суспільної небезпечності при призначенні покарання залежить від форми, виду і ступеню вини. Крім того, вина пов'язується із особою злочинця за допомогою суспільної небезпечності самої особи, хоча суспільна небезпечність як ознака злочину не може бути визначена до того, як буде встановлена винуватість особи.

Тут також потрібно зазначити, що важливим фактором при призначенні покарання

судом є врахування обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання. Щодо самої природи цих обставин, то деякі вчені вважають, що вони впливають на ступінь вини, інші – що вони можуть лише обтяжувати чи пом'якшувати покарання. З цього приводу ми можемо зазначити, що ці обставини, у першу чергу, впливають на ступінь вини, що у свою чергу обтяжує або пом'якшує покарання. Про це свідчить і точка зору О. В. Стрільця, який зазначає, що при визначенні виду і розміру покарання обвинуваченому суд враховує ступінь суспільної небезпечності вчиненого, а взаємозв'язок суспільної небезпечності і вини був вже нами визначений вище.

Інститут судимості, який вже виходить за межі призначення і відбування покарання, але є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності, також певною мірою залежить від ступеню і форми вини особи, яка вчинила злочин, оскільки судимість залежить від виду та розміру покарання, призначеного судом. А як нами було встановлено, вид та розмір покарання напряму залежить від ступеню і форми вини.

Щодо особливостей кримінальної відповідальності і звільнення від кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб, то вина так само впливає і на призначення покарання і притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, як і інших суб'єктів злочину.

Таким чином, встановлення форми і ступеню вини для більшості інститутів Загальної частини кримінального законодавства є першопочатковим етапом для кваліфікації конкретних діянь особи. Інститути кримінальної відповідальності, покарання, співучасті, рецидиву, звільнення від кримінальної відповідальності, обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, судимості можуть мати місце лише за умови вчинення злочину з чітко встановленими формою та ступенем вини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Кримінальний кодекс* України. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 212 с.
2. *Курс Уголовного права. Общая часть* : Том 1 : Учение о преступлении / [под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой]. – М. : Зерцало-М, 2002. – 624 с.
3. *Склярів С. В.* Вина и мотивы преступного поведения / С. В. Склярів. – СПб : Юридический центр Пресс, 2004. – 326 с.
4. *Вереша Р. В.* Суб'єктивні ознаки форм співучасті у злочині / Р. В. Вереша // Адвокат. – 2015. – № 1. – С. 41–44.

Стаття надійшла до редакції: 09.02.2016.

Рекомендовано кафедрою кримінального та адміністративного права.

GUILT AND THE NORMS OF THE GENERAL PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Veresha R. V.

Abstract: The article discusses the features of communication of guilt and norms of the General part of the Criminal code of Ukraine. The main aspects of guilt and blame of the institutions of the General part of the criminal code of Ukraine, in particular: criminal responsibility, punishment, stage of the crime, the complicity, the exemption from criminal liability, a criminal record.

In criminal law it is wine is the determining factor for criminal liability, and is based on the appointment of fair punishment. In this value wine is a prerequisite for the applicability of the norms of the Special part of criminal code of Ukraine, but the vast majority of institutes of the General part of the criminal law of Ukraine. Such institutions include prior criminal activity, that is, the preparation or attempted crime, complicity in the crime, voluntary refusal from committing crimes, circumstances excluding the criminality of an act, the exemption from criminal liability and the like. It appears that to determine the Association of guilt with the General part of the criminal code of Ukraine, its influence on institutions, the categories and concepts of the General part of the criminal code of Ukraine, should define the relationship of guilt and the basic categories of criminal law.

Among the fundamental institutions of criminal law, namely, criminal responsibility, crime and punishment, criminal responsibility is so to speak the unifying link between crime and punishment: for the crime of the person subject to criminal liability, the basic form of which is punishment. Anyway all other institutions, categories and concepts of criminal law and criminal law are connected with these three institutions. In particular, in part 2 of article 1 of the criminal code stipulates that for the implementation of its objectives the criminal code defines which socially dangerous acts are crimes and what penalties apply to persons who have committed them.

Keywords: guilt, intent, carelessness, mental attitude, the form of guilt, degree of guilt, incrimination.

ВИНА И НОРМЫ ОБЩЕЙ ЧАСТИ УК УКРАИНЫ

Вереша Р. В.

Резюме: В статье рассматриваются особенности связи вины и норм Общей части УК Украины. Определены основные аспекты взаимодействия вины и таких институтов Общей части УК Украины, в частности, как: уголовная ответственность, наказание, стадии совершения преступления, соучастие, освобождение от уголовной ответственности, судимость.

Ключевые слова: вина, умысел, неосторожность, психическое отношение, форма вины, степень вины, инкриминирование.